

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті проведено аналіз наукової літератури з проблеми організації навчання на основі компетентнісного підходу як умови розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців. Також у статті визначені основні умови модернізації вищої освіти України. Визначені шляхи організації освітнього процесу на базі компетентнісного підходу.

Ключові слова: компетентнісний підхід, самосвідомість, професійна самосвідомість, майбутні фахівці.

Постановка проблеми. Серед важливих умов модернізації вищої освіти в Україні підготовка висококваліфікованих фахівців посідає значне місце. До пріоритетів сьогодення вища освіта відносить готовність випускника до сучасного життя та постійного професійного самовдосконалення. Тому однією з проблем сучасної вищої освіти є питання компетентнісного підходу до організації навчання як умови розвитку професійної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців. Основна увага акцентується на компетенціях, що сприяють адаптації фахівців до мінливих умов сучасного ринку праці й бурхливого розвитку науки й техніки. Сьогодні компетентнісний підхід став невід’ємним складником освітньої галузі.

Аналіз досліджень і наукових публікацій свідчить, що проблеми компетентнісного підходу у системі вищої освіти є предметом наукового дослідження І. Драча, І. Бабіна, П. Бачинського, Н. Бібік, Г. Гавришак, Н. Нагорної, Н. Дворникової, Я. Кодлюк, О. Локшиної, С. Ніколасенко, О. Овчарук, Л. Пильгун, М. Нагач, І. Родигіна, К. Савченко, О. Садівник, Л. Сень, І. Пометун, О. Ситник, Л. Коваль, Г. Терещук, С. Трубачевої, Н. Фоменко та ін.

Проблема розвитку та формування професійної самосвідомості майбутніх фахівців розглядалася в працях багатьох дослідників. Філософсько-методологічні та історико-культурні аспекти самосвідомості розкриті у працях І. Кона, О. Спіркіна, М. Гарнцева. Психологічні аспекти самосвідомості розглядалися С. Рубінштейном, В. Століним, І. Чесноковою та ін. Різні аспекти розвитку професійної самосвідомості досліджувалися у контексті загальної проблематики професійного самовизначення і становлення особистості фахівця, формування професійно важливих якостей (О. Бодальов, А. Деркач, Е. Зеєр, Є. Клімов, Н. Кузьміна, Т. Кудрявцева, А. Маркова, О. Мельник, М. Пряжников, В. Сластьонін, П.А. Шавір, В. Шадріков, В. Якунін та ін.).

Вагому цінність для розуміння особливостей становлення професійної самосвідомості майбутніх фахівців мають дослідження професійної ідентичності особистості (О. Денисова, Т. Маралова, У. Родигіна, О. Трандіна, Л. Шнейдер та ін.), професійного самовизначення (Є. Клімова, Т. Кудрявцева, М. Пряжников, О. Сухарев та ін.).

У психолого-педагогічних дослідженнях розкриваються особливості розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців різного профілю: педагогів (І. Вачков, С. Васьковська, Н. Гусякова, Л. Мітіна, Л. Римар, В. Сластьонін, А. Смоляр, Г. Сухобська), психологів (Є. Єфремов, Т. Маралова, Т. Піддубна, І. Родічкіна, У. Родигіна та ін.), лікарів (Ж. Бадуліна, О. Васюк, Г. Мкртчян), юристів (Л. Андреева, М. Смірнов, В. Тепликов), менеджерів (Н. Горська, О. Молдаванова), профконсультантів (О. Пряжникова), військовослужбовців (С. Головка, М. Томчук).

Загалом у вітчизняній психологічній і педагогічній науках накопичений значний досвід дослідження професійної самосвідомості та особливостей її розвитку на різних етапах становлення представників різних професій. Проте попри різноманіття наукових досліджень у галузі професійної самосвідомості, можна констатувати недостатнє висвітлення проблеми компетентнісного підходу до організації навчання як умови розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців.

Метою статті є висвітлення компетентнісного підходу до організації навчання як умови розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Поняття «компетентність» трактують досить широко: це навчальні здібності, знання та вміння (наприклад, уміння успішно навчатися); навички (комунікативні, спеціальні тощо); моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище та ін.); ставлення (скажімо, групова солідарність) [1, с. 26].

Узагальнене уявлення про компетентності як наукову категорію розглянемо на основі аналізу визначень понять «компетентність» і «компетенція», узятих з різних джерел.

Компетентність – якість людини, яка володіє загальними знаннями в конкретній сфері діяльності і позиція якої є авторитетною [3, с. 254].

Компетенція – 1. Коло питань, в яких хтось добре обізнаний. 2. Коло чийх-небудь повноважень, прав [6, с. 282].

Компетенція (лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити). 1. Коло повноважень якогось або органу, або посадової особи. 2. Коло питань, в яких фахівець добре обізнаний [8, с. 295].

Компетенція – область знання або практики, в якій ця особа володіє обширними, точними знаннями і досвідом практичної діяльності [3, с. 254].

Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». Згідно зі словниковим визначення слово «компетентний» (*competens* з лат. – відповідний, здатний) означає: 1) той, який володіє компетенцією; 2) обізнаний у певній галузі знань [7, с. 261].

Є. Шишов та В. Кальней вважають, що компетентність – це здатність діяти на основі набутих знань. На відміну від знань, умінь та навичок (що характеризуються за зразком, за аналогією), компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань. Нові підходи до змісту освіти у зв'язку з компетентностями, на їхню думку, полягають у тому, що варто уникати «знань як соціокультурної форми», замінюючи їх на інші культурні форми. Але відмовитись не від знань взагалі, а від знань «про всяк випадок», тобто перейти до іншого розуміння того, що є «знання як такі». О. Пометун під компетентністю розуміє спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони надають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, що є характерним для певної сфери діяльності.

У нашому дослідженні ми використовуємо судження А. Хуторського про те, що компетенція – це деяка задана вимога до освітньої підготовки, а компетентність – особистісна якість, яка вже склалася, це володіння людиною відповідною компетенцією [11, с. 59].

Використовуючи у своєму дослідженні поняття «компетентність» і «компетенція», ми визначаємо компетентність як професійно значущу інтегративну якість особистості, а компетенції – як обізнаність, деяку ступінь ознайомлення, знання, досвід у певній сфері діяльності особистості, тобто компетентність розглядається як системне поняття, а компетенція – як його складник, як основа для подальшого формування і розвитку компетентності.

Перед вищою професійною освітою України нині постає складне завдання, а саме: посилити практичну спрямованість підготовки фахівця при збереженні її фундаментальності. Виконати це завдання можливо лише за умови підготовки молодих фахівців на компетентнісній основі.

Сутність модернізації освіти на компетентнісній основі полягає в конструюванні такого змісту, який «не зводиться до знаннево-орієнтувального компонента, а передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій» [11, с. 59]. А. Хуторський, Т. Браже, Л. Фішман виокремлюють такі головні риси компетентності: володіння відповідною компетенцією, систему знань і вмінь, здатність здійснювати певний вид діяльності [11, с. 60]. За В. Луговим, характерною ознакою компетентного підходу є формування в студентів системи компетентностей, яка, крім традиційних складових, охоплює низку додаткових особистісних якостей. Застосування компетентного підходу у вищій школі сприяє зближенню і злиттю академічних кваліфікацій, що надаються навчальними закладами, а також професійних кваліфікацій, що присвоюються фаховими об'єднаннями роботодавців [5, с. 55]. Узагальнюючи зарубіжні тенденції у вищій школі В. Луговий, визначає компетентнісну концепцію як головну у створенні Європейського простору вищої освіти [4, с. 8].

Вчені виокремлюють низку функцій компетентностей у системі освіти:

- відображення та розвиток особистісних смислів майбутнього фахівця щодо об'єктів, які вивчаються ним;
- характеристика діяльнісного компонента освіти майбутнього спеціаліста, рівень його практичної підготовки;
- здатність розв'язувати у повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до професійних та соціальних;
- багатовимірність, тобто охоплення і розвиток усіх основних груп особистісних якостей індивіда;

– інтегральна характеристика якості підготовки майбутніх спеціалістів;

Названі функції у сукупності визначають та відображають функціональну грамотність майбутнього фахівця [11, с. 61].

Тобто можна сказати, що компетентність має структуру, до визначення якої науковці підходять по-різному. Розглянемо найбільш популярні підходи, у яких компетентність розглядається також через низку компетенцій.

А. Хуторський розрізняє освітні компетенції, які входять до складу компетентності й структурує їх так: ключові (надпредметні), які визначаються як здатність людини здійснювати різні види діяльності; галузеві (загальнопредметні, які набуваються упродовж вивчення змісту того чи іншого предмета освітньої галузі; предметні, які формуються у процесі засвоєння під час вивчення певного предмета). До загальнокультурної компетенції автор відносить коло питань, у яких майбутній фахівець має бути добре обізнаний, мати знання і досвід діяльності. Це особливості національної й загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини і людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки і релігії у житті людини, їх вплив на світ, компетенції у побутовій культурно-дозвільній сфері [11, с. 63].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми компетентнісного підходу переконливо доводить, що розуміння поняття «компетентнісний підхід» не набуло однотайності. Відсутні й загальноприйняті визначення основних понять: компетенцій, компетентностей, ключових кваліфікацій, ключових навичок.

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання. На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають:

- спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Експерти Ради Європи вважають що, оволодівши відповідними компетентностями, які охоплюють певний рівень знань, умінь, ставлень, людина зможе здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності; ефективно розв'язувати відповідні проблеми, тобто стати спеціалістом, здатним реагувати на нові запити часу.

Треба зауважити, що зарубіжні та вітчизняні дослідники підкреслюють, що ключові компетентності нестабільні та залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Проаналізувавши погляди дослідників компетентнісного підходу, можна виокремити стійкі ознаки цього поняття: знання і вміння; освіченість; самореалізація; усвідомлення власної значущості; оперативність, мобільність і системність знань, умінь, навичок, реалізація їх у діяльності, саморозвитку особистості та у професійній діяльності. Міжнародна комісія Ради Європи визначає поняття компетентність, як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори або опорні знання. Головними ознаками окресленого поняття є ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, опорні знання.

Оскільки родовим для поняття «професійна самосвідомість» є поняття «самосвідомість», то, очевидно можна говорити про збіг загального змісту закономірностей і механізмів розвитку цих феноменів. У зв'язку з цим, досліджуючи професійну самосвідомість, слід спиратися на загальні властивості та характеристики самосвідомості особистості з урахуванням специфіки їх прояву в конкретній діяльності.

Питання, що стосуються самосвідомості, є предметами багатьох наук, по'язаних з вивченням людини, а також об'єктом міждисциплінарних досліджень.

У філософії «самосвідомість» визначається більшістю учених як компонент «свідомості», що полягає у «ставленні суб'єкта до самого себе» і має «соціальну природу» [9, с. 622]. Самосвідомість «стає можливою завдяки здатності співвідносити свої установки і орієнтації з життєвими позиціями інших людей, умінно встати на ці позиції в процесі спілкування» [9, с. 622]. Самосвідомість – це усвідомлення людиною своїй дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, свого становища в суспільстві [10, с. 140]. завдяки самосвідомості людина усвідомлює себе як індивідуальну реальність, окрему від природи й інших людей. Самосвідомість вінцем розвитку вищих психічних функцій, вона дає змогу людині не лише відображати зовнішній світ, але, виділивши себе у цьому світі, пізнавати свій внутрішній світ, переживати його і певним чином ставитись до себе. Усвідомлення себе як окремого індивіда передбачає внутрішню цілісність, стабільність особистості, яка незалежно від мінливих ситуацій здатна залишатися сама собою.

Вирішуючи питання про місце професійної самосвідомості в загальній структурі самосвідомості особистості, дослідники враховують такі позиції, як місце конкретної діяльності в житті особистості, місце особистості в цій діяльності, роль особистості у власній життєдіяльності, місце професійного самовизначення в життєвому самовизначенні.

Висновки. Організація освітнього процесу на базі компетентнісного підходу як умови розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців забезпечується шляхом організації різних форм поза аудиторної роботи (екскурсії на підприємства, фінансові установи, перегляд і обговорення фільмів на професійну тематику тощо), а також науково-дослідної роботи (виконання курсових і дипломних робіт, написання рефератів, участь у наукових конференціях, семінарах, олімпіадах, конкурсах наукових робіт, виконання індивідуальних проектів під час виробничої практики).

Перспективи подальших наукових досліджень полягатимуть у з'ясуванні тих життєвих і професійних компетентностей, які необхідні майбутнім фахівцям для належного здійснення професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 26–31.
2. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості / О. В. Глузман // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 51–10.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : [бібліотека з освітньої політики / під. заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : мат-ли метод. семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 5–17.
5. Луговий В. І. Інформація, інформаційне суспільство та інформаційна роль освіти (теоретико-методологічний погляд) / В. І. Луговий // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова / Тенденції розвитку сучасної української освіти: філософія освітньої стратегії, 2007. – Вип. 11. – С. 55–60.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведов / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
7. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16–25.
8. Современный словарь иностранных слов. – 3-е изд. – М. : Русский язык, 2000. – 740 с.
9. Спиркин А. Г. Основы философии: Учебное пособие для вузов / А.Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1988. – 592с.
10. Философский энциклопедический словарь. – М. : Российская энциклопедия, 2003. – 836.
11. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

А.В. Краснощек

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Резюме. В статье проведен анализ научной литературы посвященной проблематике организации обучения на основе компетентностного подхода как условия развития профессионального самосознания будущих специалистов. Также в статье определены основные требования к модернизации высшего образования Украины. Определены пути организации образовательного процесса на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентностный подход, самосознание, профессиональное самосознание, будущие специалисты.

A. Krasnoschok

**COMPETENCE APPROACH IN TRAINING AS A CONDITION OF DEVELOPMENT
OF PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE SPECIALISTS**

Summary. *In the article the analysis of scientific literature on the problem of organizing learning on the basis of competence approach as a condition of development of professional consciousness of future specialists. The article also establishes the basic conditions of modernization of higher education in Ukraine. The ways of organization of educational process on the basis of the competence approach.*

Keywords: kompetentnostnyj approach, self-awareness, professional identity, future professionals.